

СТАРА ОПШТИНА — „КУЛА“ У ВЛАСОТИНЦУ

„Стара општина“, зграда на спрат, на углу улице Марка Орешковића и Стрелине у Власотинцу, у центру града, својом особеношћу издваја се од свих објеката који је, окружују (сл. 1).

По стилу и по материјалу од којег је грађена стара општина не припада старим стамбеним објектима којих још увек има у граду (сл. 2). Она се од њих издваја и по томе што није имала искључиво стамбену функцију. Приземље од камена, без прозорских отвора али са пушкарницама, затим остатак масивног, високог зида који је некада са три стране опкољавао ову зграду, такође са пушкарницама, јасно указују на њену првобитну главну намену (сл. 3).

Старије становништво овај објекат назива „кула“. Код млађег становништва тај назив је

мање познат јер је био потиснут именом „стара општина“.

Као објекат у центру Власотинца, он је нераздвојив део града, мада мало познат и сасвим анониман. И ако је „кула“ била, а и данас, животно везана за ово место на реци Власини, осим неколико фотографија из почетка нашег века, не постоје писана документа и о њој скоро да се ништа не зна.

У разговору са многим мештанима и старијим становницима који данас живе у Београду, нисмо добили прижељкиване податке. Тешко је, на основу оскудних обавештења, по сећањима старијих људи, створити јасну и одређену слику о овој згради. „Стара општина“ или „кула“ била је присутна и непримећивана. Њено порекло, њена

1. Стара општина или кула, зграда на спрат са пушкарницама, у центру Власотинца — снимљено 1972. године

1. L'ancienne mairie, dite «koula», bâtiment à étage avec meurtrières, dans le centre de Vlasotince — photo prise en 1972.

2. Стамбена зграда поред реке — снимљено 1972. године

2. Maison d'habitation au bord de la rivière — photo prise en 1972.

прошлост као да није постојала за становнике овог места.

Изненађује нас сазнање да први истраживачи ослобођених крајева после 1878. године, Ракић, Милићевић и Карић, пишући о Власотинцу ни једном опаском не указују на постојање ове зграде.

Ракић примећује да „два добра часа ваља путовати из Лесковца у Власотинце“, и затим додаје: „Овде нема турских зидова, него су куће на улици. Куће су лепе и чисте, многе су на два боја, изгледају као какве виле“. ¹ Овај кратак опис кућа у Власотинцу, наводи нас да закључимо да је било доста стамбених зграда, и то оних које обично категоришемо као карактеристичне објекте балканске архитектуре, и да се међу њима „кула“ није издвајала.

Готово истим речима Карић описује Власотинце. „Варош се сама одликује лепим и чистим кућама. . . Поглавито пак што у очи пада јесу широке улице, доста велика реткост по варошима Нових Крајева“. ²

И Карић, и Ракић, не помињу стару зграду са пушкарницама.

У ентузијазму што су после толико векова ослобођени и ови крајеви Србије, хтело се, што је могуће пре, избрисати из живота, из сећања све оно што је по дсећало на дуготрајну владавину непријатеља. Тако се и може разумети зашто су људи од пера игнорисали све што је имало турско обележје, а истовремено улепшавали све што је српско.

Само десет година после Карића, Тих. Ђорђевић објављује своје белешке о Власотинцу и пише: „Власотинце је изгледом интересантно, јер је задржало стари облик који и за време Турака имађаше. Све друге вароши, што их придружисмо домовини, изменише свој облик приближивши га облику, што га имају и друге вароши у Србији, а Власотинце оста исто, старо Власотинце са лавиринтом кривих, уских улица, неравног пода, ниским дућанима и ћепенцима, склоњеним кућама које су ограђене високим и slabим зидом, иза кога се често налази најпре дишер-авлија — спољна авлија — у којој су: кошеви, кола, стока и други домазлук, арем авлија, где је кућа и поред куће дивна башта испуњена красним цвећем и османлуцима . . . Неколико кафана по плану, нешто незнатно нових дућана и кућа сва је имовина. . . Средину вароши захвата пространа пијаца која је и пре ослобођења била толика. Око пијаце је нешто нових грађевина, а околотога све је старинско“. ³

Овај опис Власотинца веома је сликовит и реалан, али и Тих. Ђорђевић се уздржао од тога да нарочито истакне један сачувати турски објекат и ни једном речју није поменуо „власотиначку кулу“.

Међутим, када је један странац — не оптерећен мржњом према Турцима и романтизмом према ослобођеним крајевима — кренуо да упозна Србију, није пренебрегао постојање ове зграде. Почетком нашег века Каниц је забележио: »Die über die Vlasina sich ausdehnende, ärmlich aussehende Stadt besitzt nur ein historisches Monument: die wahrscheinlich auf der Grundfeste eines Römerkastells stehende ehemals türkische »Kula«.⁴ (подвукла НПМ). Не само да овај објекат назива „турском кулом“, него је истиче као „једини историјски споменик“.

У размишљањима и у разговорима са заинтересованим стручњацима наметала нам се стално мисао о потребама које су довеле до подизања оваквог објекта.

Тешки и нерешени аграрни односи изазвали су велике сељачке покрете и устанке. ⁵ Током 19. века до ослобођења 1878. године власотинчани су се више пута подизали. Први пут 1809., затим 1821. године. Година 1841. позната је по бојациској буни. Покрет који се јавља 1860. године обележава се као Садрезамово време, а једну годину пред ослобођење Власотинчани подижу Устанак. Чини нам се да је овако храбро становништво могло да се сакупи и изгради један одбранбени објекат као своје упориште у борбама.

³ Тих. Ђорђевић, Белешке о Власотинцу, ДЕЈО, лист за науку, књижевност и друштвени живот, књ. 14, Београд 1897, 137.

⁴ F. Kantz, Serbien Land und Bevölkerung, Leipzig 1909, 276.

⁵ М. Костић, Власотинце, Антропогеографска проучавања, Гласник Српског географског друштва, св. XXXIII, бр. 2, Београд 1953, 123.

¹ М. Ракић, Из Нове Србије, Х Буковик, Заплање и Лужница, Отаџбина 5, Београд 1880, 593.

² В. Карић, Србија, опис земље, народа и државе, Београд 1887, 747.

Ове наше мисли могле су се поткрепити Милићевићевим писањем да у „у Власотинцима никад нису седели Турци грађани, осим оних који су ту стајали на служби. Неки Латиф бег из Лесковца хтео је да се наметне за „господара" Власотинцима, али му то није изишло за руком. Власотинчани су се против тога тужили чак у Цариград, и дали су му око 130.000 гроша, али му нису допустили да се назове њихов господар. До године 1887 у Власотинцима је становао 1 царинар, 1 писар, 1 буљубаша са седам пандура. То су сви Турци који су боравили у том месту."⁶

А Карић као да наставља Милићевићеву мисао и каже: „Мржња Власотинчана и одвратност њихова према Турцима вазда је била толика, да су они увек умели наћи начина да их одбију од своје вароши, и доиста, тамо се Турци нису никад ни настањивали да живе стално. То је на Балканском полуострву, може бити једина варош, у којој Турци ни после владе своје од неколико стотина година нису имали никако ни једне своје цамије".⁷ (Подвукла НПМ).

Упркос тој чињеници остаје да су Турци имали управну власт у овом месту и да су, као господари, могли да нађу начина да спрече Србе у акцији подизања малог утврђења које представља „кула" као што су и гушили њихове устанке.

Анализирајући урбанистичку структуру Власотинца, Б. Којић пише да је садашња структура насеља „с краја XIX века, одређена регулационим планом који је спроводио окружни инжењер из Ниша. Овај план је изменио стару структуру балканског урбанистичког система. Нови план није до краја спроведена, тако да извесни заостаци уличне мреже представљају сведоке старог система . . . Од старог насеља, осим неколико остатака старих уличица, види се у центру, на главном тргу стари Ућумат (општинска кућа) необичне архитектуре".⁸

Супротно ранијим тврђењима да у Власотинцу није било турског живља Којић пише: „У прошлости муслиманско становништво становало је у нижим деловима ближе реци и пољу а више партије, испод прве терасе, заузимало је хришћанско становништво. Осим таквог типичног распореда који видимо још и данас у градовима Косова и Метохије, о истом нам сведочи и положај старе цркве. . . Стара црква, изграђена још за време Турака, лежи изван насеља, на топографски истакнутом месту".⁹

Чини нам се да је најближи истини М. Костић када пише: „Зна се да је око 1770. г. када се доселио Петко, оснивач рода Валчића, била под шумом сва површина од Падине Китке до реке

3. „Кула" са оградним зидом, снимак из 1908. године.

3. L'ancienne mairie, dite »koula«, avec son mur de clôture — photo prise en 1908.

Власине, данас насељена. Слободним заузимањем земље у 18 веку постао је најстарији крај Власотинца, данашња махала Каменица."¹⁰ Костић даље развија своју мисао и каже: „Језгро Власотинца поникло је у Каменици под подгорином Китке. Ширењем Каменице у њој се зачела чаршија отварањем Завидске механе. . . У то време у другој половини 18. века Турци су саградили камену Кулу са пушкарницама. . . Градили су је кулуком Власотинчани, Грделичани и становништво околних села. У њој је становао буљубаша неколико сејмена а боравиле су и харачлије у доба збирања десетка."¹¹

М. Костић говори да се „Власотинце као друмско насеље развило на једном од значајних попречних путева и то као економско средиште за планинску област Буковика, за побрђе Крушевице и за Власотиначко Поље".¹² А затим наставља да би констатовао да је „Власотинце на друму Лесковац-Пирот, попречна комуникација која спаја Нишавље и Јужноморавску област. Преко Заплања овај друм излази на пут који долином Китинске реке спаја Нишку котлину и Лужницу. Поменута упоредничка комуникација била је значајна у прошлости јер је њом водио најкраћи пут који је везивао с Цариградом и Моравско — Вардарски пут. . . Ради осигурања путева који се укрштају у Власотинцу, Турци су подигли карауле. Једна је била саграђена под Китком у Власотинцу, а друге две у околини на вису Стражи (384) и долини Власине и на Градцу (308) под Царином".¹³

⁶ М. Ђ. Милићевић, Краљевина Србија, Нови крајеви, Београд 1884, 115—116.

⁷ В. Карић, Нав. дело, 748.

⁸ Б. Којић, Варошице у Србији XIX века, Институт за архитектуру и урбанизам Србије, Београд 1970, 154.

⁹ Исто, 152, 154.

¹⁰ М. Костић, Нав. дело, 122.

¹¹ Исто, 143.

¹² М. Костић, Привредно-географске прилике и гравитационе сфере Власотинца, Гласник СГД св. XXXIV, бр. 1. Београд 1954, 35.

¹³ М. Костић, Власотинце, Антропогеографска проучавања, 119, 120.

Овај податак: о изградњи карауле под Китком повезали смо са „кулом“. Да ли је кула и караула исти објекат? Или може ли се повезати изградња једног објекта са другим?

Немамо података како су изгледале карауле у околини Власотинца и у самом Власотинцу. Послужићемо се описом карауле да бисмо посредним путем дошли до неког закључка. Караула је „кула на граници у којој стоји стража, те чува од непријатеља, настала од турске речи *qaravul*, *qaraghul*, *qaragoi*, стража“.¹⁴ Из оваквог описа чини нам се да бисмо могли караулу под Китком и нашу кулу да поистоветимо. Костић нас није обавестио и није нам означио тачно где је била подигнута караула под Китком, јер и кула је под Китком.

Без обзира на то да ли је караула и данашња кула исти објекат, једно је ипак сигурно да су кулу изградили Турци, а не Срби. Турци, као господари су и могли да подигну тако јаку пространу, скоро монументалну зграду.

¹⁴Рјечник, Хрватскога или српскога језика, ЈАЗУ, Загреб 1892—1897, под караула, 861.

Остаје нам неразјашњено време њеног подизања, њене изградње. На основу чега закључује Костић да је кула подигнута у 18. веку? Да ли је на почетку 18. века или у којој другој деценији изграђена? Немамо писаних докумената, бар колико је нама познато, на основу којих бисмо могли бар приближно да установимо време када је кула могла бити грађена. А исто тако колико је времена трајала њена изградња.

У сваком случају власотиначка „кула“ је стара више од сто година, а колико је то више од сто, стопедесет или двестотине година, остаје нам само да претпостављамо.

Како смо сазнали постоји још један објекат ове врсте „исти“ или „сличан“ у селу Клисури. Нисмо имали могућности да сазнамо нешто више о њему. И тако остајемо без могућности да искористимо овај аналогни пример да бисмо могли да поставимо на чвршћим основама хипотезу о времену изградње „куле“ или „старе општине“ у Власотинцу.

Надежда Пешић-Максимовић

L'ANCIENNE MAIRIE DE VLASOTINCE

Dans le centre de Vlasotince se trouve encore toujours un bâtiment bien conservé que l'on appelle la »Tour« (koula) ou l'ancienne mairie.

Par le style et le matériel employé pour la construction, se bâtiment à étage n'appartient pas aux vieilles bâtisses qu'il y a encore toujours à Vlasotince. Ce bâtiment se distingue aussi parce qu'il a au rez-de-chaussée des meurtrières, qu'il y avait aussi sur le haut mur de clôture.

On sait peu de choses sur ce bâtiment. Les données sont très insuffisantes, mais on suppose qu'il a été construit par les Turcs au 18e siècle. En tout cas, la Tour de Vlasotince a plus de cent ans, et elle possède des valeurs monumentales comme monument historique et architectonique de la période de la domination turque.

N. Pešić-Maksimović